

Legendinė Morkūno spaustuvė Čikagoje: istorija ir atmintis (2)

Dalia CIDZIKAITĖ

Tęsinys. Pirmą dalį skaitykite: Legendinė Morkūno spaustuvė Čikagoje: istorija ir atmintis (1)

Morkūno spaustuvės personalas

Kai atvykau, tuo metu spaustuvėje dirbo visai mažas skaičiaus žmonių. Mykolas atlikdavo kone visus spaustuvės darbus, pradedant nuo švaros, tvarkos palaikymo, baigiant fotografavimu, ryškinimu, spausdinimu, lankstymu, įrišimu ir susegimu. Jis kartais net darbus pristatydavo užsakovui į namus. Zinos Morkūnienės, Mykolo žmonos, pagrindinis darbas buvo paruošti originalus fotografavimui, retušuoti negatyvus ir atlikti kitus meninius darbus: sumaketuoti ir iliustruoti plakatus, programas, leidinėlius. Prireikus ji prisidėdavo prie kitų įvairių spaudinių paruošimo darbų. Zina buvo baigusi pramoninio dizaino (angl. *commercial art*) studijas, regis, Kento universitete (Kent State University, Ohio). Paprastai ji į spaustuvę atvykdavo rytais, o tuo metu Morkūnų vaikas Audrius būdavo lietuviškoje Montesori mokykloje Marketo parko (Marquette Park) rajone.

Prie linotipo protarpiais dirbdavo prieškario lietuvis Petras Leonardas. Protarpiais, nes kartais jis dingdavo ir porą savaičių nesirodydavo. Kartą paklausiau, ką jis darė, gal buvo kur išvykęs? Jis man šypsodamasis atsakė: „Artimai draugavau su Martin Rosi…“ Supratau, kad jis buvo itališko vermuto „Martini & Rossi“ mėgėjas. Leonardo gyvenimas buvęs gana įdomus. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis mokėsi Čikagos konservatorijoje klasikinio dainavimo, norėjo tapti operos solistu. Jo stiprus bosas tikrai imponavo. Kartais nei iš šio, nei iš to jis

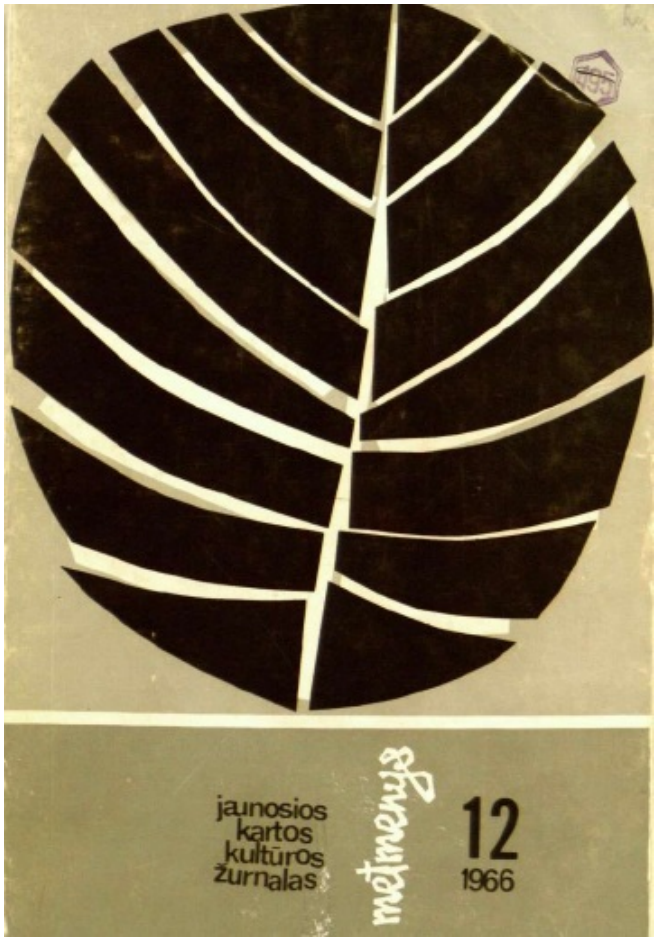
mus nustebindavo trumpais arijų rečitaliais iš žinomų operų. Petro dainavimo karjera baigėsi po to, kai Europos fronte, kur kariavo vilkėdamas amerikiečių uniformą, jis paragavo vokiečių nuodingų dujų. Po karo, dainininko karjerai taip ir neprasidėjus, Petras pasirinko spaustuvininko profesiją – tapo linotipo operatoriumi-rinkėju. Jis sakydavo, kad darbo jam niekada netrūko: tais laikais Amerikoje buvo nemažai lietuviškų spaustuvių, o raidžių rinkėjų visada stigo.

Trys su puse kampininko

Tuo metu Morkūno spaustuvės bute gyveno trys viengungiai, mažai kuo prisidėję prie spaustuvės darbų. Kiekvienas iš jų turėjo po kambarėlį ir gyveno beveik veltui, naudodamiesi visais žmogui reikalingais patogumais. Jie buvo Mykolo bičiuliai, todėl jis leido jiems ten gyventi. Vienas iš jų buvo Petras Petrutis, vėliau tapęs Čikagos lietuviškos radijo programos „Margutis“ vedėju. Kitas buvo Justinas Kirvelaitis, kuris tuo metu dar bandė mokytis linotipo operatoriaus profesijos, bet po poros metų vedė ir ėmėsi kitos spaustuvės profesijos – mašinų elektriko. Trečias – prisimenu tik jo vardą – buvo Adomas. Jis laikė save menininku, o pragyvenimui užsidirbdavo dažydamas amerikiečių namus. Mažai jį matydavau. Morkūnas sakydavo, kad Adomas yra dvasios žmogus. Tokią išvadą jis padarė dėl Adomo sukurtų mistinių meno darbų. Prisimenu, kad kartą, Adomui namuose nepasirodžius savaitę ar ilgiau, Morkūnas policijoje sužinojo, kad Adomas pateko į sunkią automobilio avariją ir atsidūrė ligoninėje. Iš ligoninės sugrįžęs Adomas buvo pasikeitęs, visai kitas žmogus. Pamatėme dvasių apsėstą būtybę: jis kalbėjo su savimi, sakė, kad visi nusiteikę prieš jį, kad vėlės jį sekioja ir kankina, neleidžia miegoti… Nustojęs darbo, Adomas prastai maitinosi. Artimų giminių Čikagoje neturėjo, todėl niekas juo nesirūpino. Viskas baigėsi tuo, kad Mykolas, nors ir nebūdamas Adomo giminaitis, sutiko pasirašyti dokumentus Ilinojaus valstijos sveikatos įstaigoje, kad Adomui būtų suteikta medicininė ir socialinė pagalba. Taip su miesto gydytojų sutikimu Adomas buvo paguldytas į psichiatrinę kliniką Mantino mieste. Taip ir nesužinojau, kas vėliau nutiko Adomui. Dar ilgai spaustuvėje gulėjo jo didelio formato nebaigta tapyt drobė, kurioje lyg koks pragaro vaizdas pulsavo raudona ir geltona spalvos.

Nepilnus trejus metus ir aš tame bute gyvenau, turėjau ten kambariuką. Sename miesto rajone Bridžporte (Bridgeport) nusipirkęs nedidelę skalbyklą, po darbo dienos Morkūno spaustuvėje ilgai vakarodavau joje remontuodamas ir prižiūrėdamas skalbimo mašinas. O gyvendamas ten pat spaustuvėje, darbe pasirodydavau vos atsikėlęs. Tada gyvenome dviese: aš ir Petras Petrutis.

Prisimenu, kad tuo metu Petras *Dirvos* laikraštyje turėjo savo skiltį apie Amerikos lietuvių sportą. Kartais, vėluodamas išsiųsti, ką parašęs, prašydavo manęs nuvežti jį į Midvėjaus (Midway) oro uostą. Jis privačiam lakūnui įduodavo voką su parašyta apžvalga, kad ši laiku pasiektų Klivlandą (Cleveland). Lakūnas skraidydavo kasdien, išvežiodamas bankų čekius po įvairius aplinkinius miestus. Klivlande jau laukdavo *Dirvos* redaktorius. *Dirva* buvo dvisavaitinis lietuvių tautininkų laikraštis.

Morkūno spaustuvėje leisto žurnalo „Metmenys“ skaitmeninius numerius galima rasti internete, svetainėje epaveldas.lt.

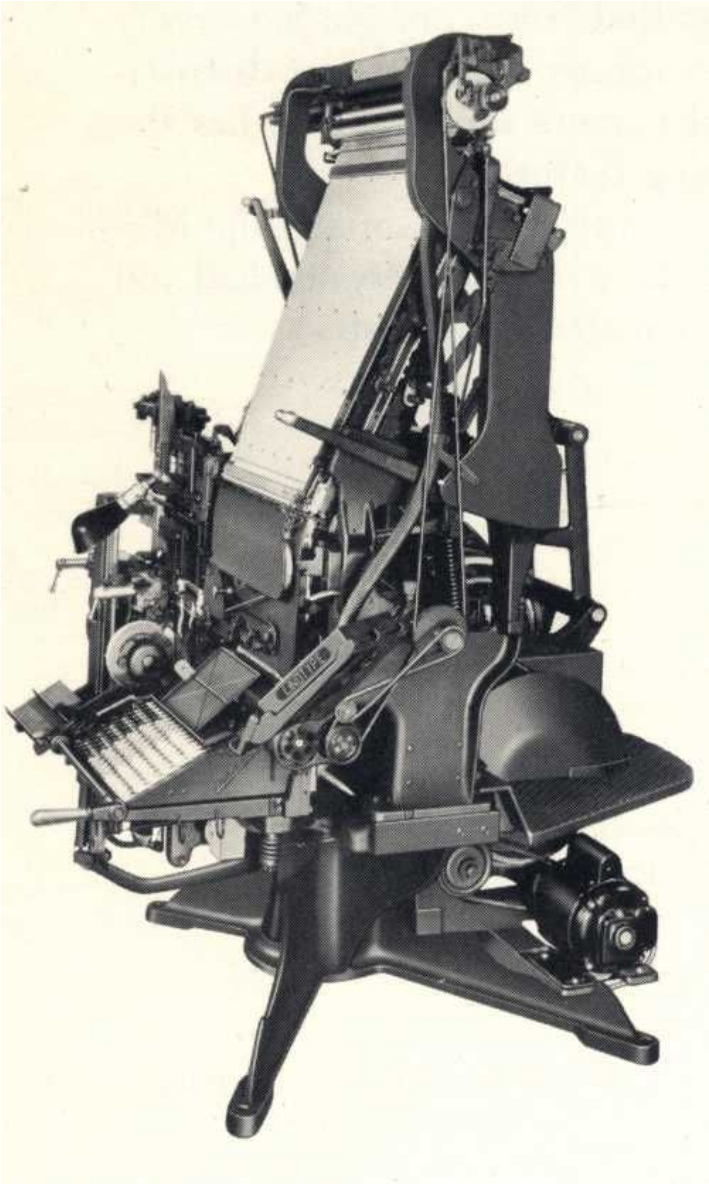
Telefono istorija

Kaip tik čia būtų tinkama vieta prisiminti istoriją apie spaustuvės ofiso telefoną. Mykolas Morkūnas niekada negyveno spaustuvės pastatuose, jis buvo nusipirkęs gražų, naują namą Čikagos Ouk Lono (Oak Lawn) priemiestyje. Mykolas pradėjo pastebėti, kad sąskaitos už telefoną buvo didesnės, negu turėtų būti, ypač dėl

pokalbių su kitais miestais, kur jis iš viso neskambindavo. Kad nereikėtų mokėti už kitų pokalbius, Morkūnas nusprendė padaryti telefoną mokamą, kaip būdavo krautuvėse. Niekas dėl to nepriekaištavo. Suskambus telefonui, mokėti nereikėjo – pakelk ragelį ir kalbėk. Visi naudojomės šiuo mokamu telefonu, net ir pats Morkūnas. Prisimenu, kad man ne kartą pritrūkdavo dešimties centų monetų, todėl turėdavau lėkti į krautuvę jų išsikeisti.

Naujasis „Comet“ linotipas

Morkūno spaustuvės personalo skaičius išaugo apie 1968 metus, kai buvo nupirktas „Comet Blue Streak“ linotipas. Naujas linotipas buvo patobulintas ir dirbo dvejopai – pats operatorius galėjo rinkti raides arba atlikti visus reikalingus darbus automatiškai. Iš šono žiūrint atrodė, kad veikiant „Comet“ operatorius buvo *dūšia*, permatomas žmogus. (Tas, kas yra susipažinęs su spaustuvės darbais, puikiai supranta, kad visais laikais gaminant knygą pats lengviausias ir greičiausias darbas buvo spausdinimas, o pats sunkiausias ir daugiausia laiko užimantis – teksto surinkimas ir knygos laužymas-paruošimas. Jauni žmonės, gimę naujų technologijų, tokių kaip kompiuteriai, spausdintuvai ir kt., išradimo laikais, niekada nesupras, kaip sunku būdavo paruošti spausdinimui knygą ar kokį nors kitą leidinį.) Kai Morkūnas įsigijo „Comet“ linotipą, vienas operatorius galėjo dirbti savo įprastą darbą, o tuo pat metu rinkėjai galėjo rinkti tekstus į popierinius kaspinus. Nuo tada darbas Morkūno spaustuvėje pasikeitė – tekstų rinkimo procesas pagreitėjo keleriopai.

Spaustuvės personalo skaičius išaugo apie 1968 metus, kai buvo nupirktas „Comet Blue Streak“ linotipas. (Pinterest.com)

Tos vadinamosios rinkimo kaspinų mašinos buvo baisios: triukšmingos, su gana kieta klaviatūra, sunkios, visai nepanašios į rašomąją mašinėlę. Jeigu kas nors patalpoje ją naudodavo, negalėdavai susikalbėti. Sukurtos XX a. pradžioje „Teletype“ kompanijos, jos buvo specialiai pritaikytos, kad būtų galima susirašinėti telegrafu ir kad biržos greitai perduotų informaciją į kitus miestus.

Popierinės juostos plotis – 2,5 cm. Kodus sudarė šešių skylučių kombinacijos, kurios leido išgauti 64 skirtingus kodus. Per vidurį buvo dar viena maža skylutė, kuri traukė, varinėjo juostą. 64 kodų neužteko užpildyti 90 skirtingų linotipo raidžių matricų. Norint išgauti daugiau kombinacijų, panaudojus ,,shift“ atsirasdavo galimybė naudoti 64 kodus, panašiai kaip su didžiosiomis raidėmis

paprastų rašomųjų mašinėlių klaviatūroje. Tokios pat mašinos buvo naudojamos, kai atsirado pirmieji fotorinkimo kompiuteriai (angl. *phototypesetting*), kurie iš pradžių buvo su popieriniais kaspinais. Vėliau naudojome diskus, kasetes, kuriuose jau buvo galima, ištrynus atmintį, pakartotinai rinkti naują tekstą.

Nors ir tada jau buvo tobulesnių, triukšmo nekeliančių, naujesnių technologijų rinkimo mašinų, Morkūno spaustuvėje fotorinkimo kompiuteriams naudojome tas pačias „Teletype“ mašinas, kurias nebrangiai pirkdavome naudotų mašinų rinkoje. Mano darbas ir buvo pritaikyti šių „Teletype“ rinkimo mašinų kodus prie mūsų naudojamų lietuviškų šriftų (garnitūrų), jų tvarkymas ir kita priežiūra. Tai buvo grynai mechaninės mašinos, tik kirtimo peiliukams buvo naudojama elektra. Blogiausia, kad tos mašinos būdavo ne spaustuvėje, o pačių rinkėjų namuose. Tais laikais visos rinkėjos buvo moterys, su viena išimtimi – kartais spaustuvėje dirbdavo Aleksandras Pakalniškis. Iš visų rinkėjų jis buvo pats greičiausias ir gabiausias. Dešimties amatų žmogus: matematikas, kompiuterininkas ir dar daug kas… Koduotus kaspinus skaitydavo taip, lyg tai būtų buvęs paprastas tekstas.

Septintajame dešimtmetyje spaustuvėje atsirado nauja įranga – fotorinkimo kompiuteriai. (Commons.wikimedia.org)

Mūsų pagrindinės rinkėjos, kurios daug metų ,,kalė“ kaspinus, buvo (pagal abėcėlę): Danutė Bindokienė, Rūta Jautokienė, Marytė Paškevičienė, Henrieta

Vepštienė, Julija Rekašienė ir dar pora trumpai dirbusių. Vienos rinkėjos rinko kaspinus linotipui, kitos prisijungė, kai atsirado pirmasis fotorinkimo kompiuteris.

Neoficialus spaustuvės virėjas

Norėčiau paminėti ir nenuolatinį spaustuvės personalą, kuris kartais Mykolui buvo labai reikalingas, pavyzdžiui, sudėti knygos ar žurnalo lankams, susegti programoms ar žurnalams, supakuoti, klijuoti viršeliams ir pan. Tokiems darbams Mykolas turėjo lietuvaičių studenčių grupę, kurios mielai atlikdavo šiuos darbus. Prisimenu kelias jų: Ramintą Jautokaitę, Ramunę Kviklytę ir jos sesutę, seses Paškevičiūtes, Silvią Kučėnas.

Istorijos apie Morkūno spaustuvę Ašlando gatvėje negaliu užbaigti nepaminėjęs vieno žmogaus. Jis buvo nuolatinis spaustuvės lankytojas, paskutinius metus prieš spaustuvės perkėlimą į Sakramento (Sacramento) gatvę gyvenęs bute. Tai – inžinierius Juozas Slabokas. Slabokas buvo ramaus būdo, švelnaus charakterio žmogus. Daug metų jis buvo žurnalo *Technikos žodis* techninis redaktorius. Spaustuvėje praleisdavo nemažai valandų, paprašytas niekada neatsisakydavo perskaityti korektūros arba suredaguoti teksto. Jo biologinis laikrodis nereikalavo poilsiui paskirti tam tikro dienos laiko. Slabokas ilsėdavosi netikėčiausiose vietose. Būdavo, kad vidury pokalbio imdavo ir ramiai užmigdavo, o po kelių minučių, lyg nieko nebūtų nutikę, toliau gyvai klausydavosi pokalbio… Be to, jam buvo galima priskirti dar vieną – virėjo – amatą. Juozas tapo Mykolo Morkūno ,,maitintoju“. Kasdien nuo pat ryto pradėdavo gaminti maistą, kuris buvo nesudėtingas ir, žinoma, lietuviškas. Apie trečią valandą Mykolas ir Juozas, patogiai virtuvėje susėdę, skaniai pasistiprindavo.

Bus daugiau.

pasauliolietuvis.lt

„Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS